

Kaddish de-Sidra: Virtual Kaddish Embedded in Our Daily Prayers

By: HESHEY ZELCER

Introduction

Halakhah differentiates between the *Kedushah* recited during *hazarat hashatz* and the *Kedushah* within *Yotzer Ohr* and within *u-Va le-Tz'ion*. While everyone agrees that the first requires a *minyan*, some hold that the latter two do not.¹ Does this apply to *Kaddish* as well? Is there a *Kaddish* embedded within our daily prayer that has a different status from the regular *Kaddish*?

This article shows that in close proximity to *Kaddish*² we sometimes find a triple *Virtual Kaddish*. What constitutes a *Virtual Kaddish* and what is its significance? We begin by examining the Biblical verses that inspired the formation of *Kaddish*.

Biblical Verses that Inspired the Formation of *Kaddish*

Ezekiel's prophecy (38:23) declares that after the defeat of Gog and Magog (i.e., in eschatological times) God will be magnified and sanctified in the eyes of the nations, i.e., there will be universal recognition of God.

והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה'. (יחזקאל לח:כג)

Thus will I magnify myself and sanctify myself; and I will make myself known in the eyes of many nations, and they shall know that I am the LORD.³ (Ezekiel 38:23)

This inspired the first part of *Kaddish*:⁴ יתגדל ויתקדש שמה רבא בעלמא די ברא

¹ According to RM²A the *Kedushah* recited within *Yotzer Ohr* and within *u-Va le-Tz'ion* may be recited without a *minyan*. Others disagree. See later "Kaddish as *Davar she-be-Kedushah*."

² There are five types of *Kaddish*: קדיש יתום, קדיש דרבנן, קדיש דהוא עתיד, קדיש קדיש, קדיש תתקבל, קדיש יתום, קדיש דרבנן, קדיש דהוא עתיד.

³ Biblical verse translations are from *The Holy Scriptures* (Jerusalem: Koren, 1992).

⁴ יתגדל ויתקדש הוסיף ע"פ המקרא וכו' כלומר זהו לכל הדיעות שתפילה זו תקנוה על הגאולה דלעתיד שיתגדל ויתקדש שמו ויהיה ה' אחד ושמו אחד. (ב"ה א"ח נו)

Heshey Zelcer is on the editorial board of *Hakirah* and has published books and articles on Jewish law, philosophy, history and liturgy.

כרעותה, “His great name will be magnified and sanctified in the world he created when He wills it.”⁵

Daniel (2:20) praises God for having revealed to him the content of Nebuchadnezzar’s dream and its interpretation, and declares that God’s reign will endure forever.

ענה דניאל ואמר לְהוֹא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא די חכמתא וגבורתא די לה היא. (דניאל ב:כ)

Daniel spoke and said, Blessed be the name of God for ever and ever: for wisdom and might are His. (Daniel 2:20)

This was the inspiration for the second theme of *Kaddish*⁶ יהא שמה רבא מברך “May His great name be blessed forever.”

To summarize, the main components of *Kaddish* emphasize two ideals: 1) In eschatological times God will be recognized universally among all the nations; and 2) God’s reign will endure forever.

Kaddish as Davar she-be-Kedushah

Tur mentions three liturgical texts that are classified as *davar she-be-kedushah*: *Kaddish*, *Barakhu* and *Kedushah*.⁷ Each of these prayers⁸ contains a call to bless Hashem and a corresponding response from the congregation blessing Him. All require a *minyan* because they were formulated by Hāzal as a call upon a congregation⁹ to bless Hashem, and by definition a congregation is a quorum of ten adult males. The calls from the *shaliaḥ tzibbur* and the responses by the congregation can be seen in the table below.

כבר נתבאר גודל מעלתו וגודל קדושתו של הקדיש בריש סי' הקודם וזה תקוותינו בעתיד כמו שאמר הנביא והתגדלתי והתקדשתי וגו' וידעו כי אני ה' שזהו התכלית מהבריאה ופסוק זה נאמר על מלחמת גוג ומגוג שאז תחת אשר עד כה היה שמו יתב' מחולל בין עובדי כוכבים אבל אז יתגדל ויתקדש שמו הגדול (ערוך השלחן א"ה נו:א).

⁵ This translation follows the GR”A’s understanding of this phrase. כרעותיה הכ”ף. דגושה דקאי על יתגדל ויתקדש ולא על תיבת דברא וראי' מנוסה על הכל יתגדל כו' כרצונו וכרצון יריאיו כו' (דיוקים בנוסחי התפלה והברכות מהגאון ר"א ז"ל)

⁶ *Tur, O”H* 56 mentions this verse as a justification to spell שמה without the *yud*.

⁷ ואומר קדיש וא"א אותו בפחות מעשרה דכל דבר שבקדושה כגון קדיש וברכו וקדושה א"א וקריאת הפטרה (א.א.א. אותם בפחות מעשרה (טור א"ה נה:א) and דברים שבקדושה של כהנים, although they require a *minyan*, are not שבקדושה (טור א"ה נה:א).

⁸ Some also include זימון when recited with a *minyan* as a *davar she-be-kedushah*, and some also include the מדות, i.e., ... י"ג מדות, i.e., ...

⁹ Similarly, the second *Yekum Purkan*, which addresses a congregation, requires a *minyan*.

קדושה	ברכו	קדיש	
נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום...	ברכו את ה' המברך	יתגדל ויתקדש שמה רבא בעלמא די ברא כרעותה... בחייכון וביומיכון... ואמרו אמן.	ש"צ
קדוש קדוש קדוש ה' צבקות מלא כל הארץ כבודו	ברוך ה' המבורך לעולם ועד	אמן, יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא	קהל
ברוך כבוד ה' ממקומו			קהל
ימלוך ה' לעולם אלקיך ציון לדור ודור הללויה			קהל

There is a difference of opinion whether a *davar she-be-kedushah* requires a *minyán* when it does not contain a call to the congregation to bless Hashem. For example, may one recite the *Kedushah* within *Yotzer Ohr* (קדושה דישיבה) and the *Kedushah* within *Asbrei u-Va le-Tzion* (קדושה דסידרא) without a *minyán*? Some say no.¹⁰ According to RM'A, however, we may recite it without a *minyán* because in these two contexts *Kedushah* is not set up as a call to the congregation to bless Hashem.¹¹ Does this distinction apply to *Kaddish* as well? Does *Kaddish* ever appear in our daily prayers where it is not set up as a call to the congregation to bless Hashem?

Virtual Kaddish

We coin the term *Virtual Kaddish* to refer to the two main ideals of *Kaddish* when they appear in close proximity to *Kaddish* (or instead of it). As discussed earlier, *Kaddish* consists primarily of two ideals or beliefs: The first, which is expressed by the phrase *ברא כרעותה רבא בעלמא די ברא*, is that in eschatological times God's reign will be recognized universally. The second ideal, expressed by *יהא שמה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא*, is that God's reign will endure forever. We now show that there are three places in our daily prayers where this pair of ideals is expressed in triplicate.

¹⁰ קדושה שביוצר כתב הרמב"ם ז"ל שאין היחיד אומר אותה וכן כתב רב נטרונאי אלא עונים באימה ואומרים ביראה קדוש וברוך. וא"א הרא"ש ז"ל כתב שיחיד יכול לומר שאינו בא עתה לקדש אלא סיפור דברים היאך המלאכים מקדשים ולא דמי לקדושה שבתפלה שאומר נעריצך שאותה ודאי אינה בפחות מ' והכי איתא במסכת סופרים קדושה שביוצר אור ושבסדר קדושה יחיד אומר אותה שאינה אלא סיפור דברים (טור א"ח הלכות ברכות השחר נט).

¹¹ י"א שהקדושה שביוצר יחיד אומרה לפי שאינה אלא סיפור דברים וי"א שיחיד מדלגה ואינה נאמרת אלא בצבור ויש לחוש לדבריהם וליזהר שיחיד יאמרנה בניגון וטעמים כקורא בתורה. הגה וכבר פשט המנהג כסברא הראשונה ויחיד אומר אותה (שלחן ערוך א"ח נט:ג) דיני קדושת ובא לציון. הגה ולענין אם היחיד אומרה דינה כדין קדושה שביוצר (שלחן ערוך א"ח קלב).

The first triple *Virtual Kaddish*: During *Shaharit*, toward the end of *Pesukei de-Zimrah*, before *Yishtabah*, we find:

The Ideals of <i>Kaddish</i>	<i>Virtual Kaddish</i> (Bolded text)
God's reign endures forever	ה' ימלך לעולם ועד
God's reign endures forever	ה' ימלך לעולם ועד
God's reign endures forever	ה' מלכותה קאם לעלם ולעלמי עלמייא [כי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים] ¹²
Everyone will accept God's reign	כי לה' המלוכה ומשל בגיום ועלו מושעים בהר ציון לשפוט את הר עשו
Everyone will accept God's reign	והיתה לה' המלוכה
Everyone will accept God's reign	והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

The second triple *Virtual Kaddish*: During *Ma'ariv*, following *Keriat Shema u-birkhoteihab*, before *Shemoneh Esreh* we find:

The Ideals of <i>Kaddish</i>	<i>Virtual Kaddish</i> (Bolded Text)
Everyone will accept God's reign	יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמר לציון מלך אלהיך ¹³
God's reign endures forever	ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד
Everyone will accept God's reign	כי המלכות שלך היא
God's reign endures forever	ולעולמי עד תמלוך בכבוד כי אין לנו מלך אלא אתה
God's reign endures forever	ב'א'ה' המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד
Everyone will accept God's reign	ועל כל מעשיו

The third triple *Virtual Kaddish*: At the end of *Shaharit*, *Minḥa* and *Ma'ariv*, at the very end of *Aleinu* we find:

The Ideals of <i>Kaddish</i>	<i>Virtual Kaddish</i> (Bolded Text)
Everyone will accept God's reign	ויקבלו כלם את עול מלכותך
God's reign endures forever	ותמלך עליהם מהרה לעולם ועד
Everyone will accept God's reign	כי המלכות שלך היא
God's reign endures forever	ולעולמי עד תמלוך בכבוד ¹⁴

¹² *Arukh ha-Shulhan* (51:8) quoting GR"A says that from כי בא until הים בתוך הים may be omitted.

¹³ אמר לציון [מלך אלהיך]. המבשר יאמר לציון הנגה מלך אלהיך ר"ל הראה מלכותו וממשלתו לכל העולם (מצודת דוד, ישעיה נב:ז).

¹⁴ כי המלכות שלך וגו' בכבודו. כ"ה גם בסוף ברכה שלישית אחר ק"ש של ערבית (עיון תפלה, סדר אוצר התפלות דף רי"ח).

God's reign endures forever Everyone will accept God's reign	ככתוב בתורתך ה' ימלוך לעולם ועד ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד
---	--

Does *Virtual Kaddish* serve the same role as *Kaddish*?

Each *Virtual Kaddish* appears prior to a regular *Kaddish*. Does this suggest that *Kaddish* and *Virtual Kaddish* serve the same function? There is one indication that this is indeed the case. In *Nusah Ashkenaz* we say *Kaddish* after *Mizmor Shir Hanukat ha-Bayit*. Why is there a *Kaddish* at this point in our *Shaharit* prayers? *Aruch ha-Shulhan* defines four units of prayer:¹⁵

1. ברכות השחר, קרבנות, ברייתא דר' ישמעאל (עד ברוך שאמר)
2. פסוקי דזמרה (מברוך שאמר עד ישתבח)
3. קריאת שמע וברכותיה (מיוצר אור עד גאל ישראל)
4. תפילה (שמונה עשרה)

The *Kaddish* after *Mizmor Shir Hanukat ha-Bayit* was inserted to delineate the first two units of prayer.¹⁶ When looking at a *siddur*, however, it is difficult to realize that this *Kaddish* serves as a separator¹⁷ between these two units, because *Siddurim* often place the heading “*Pesukei de-Zimrah*” at the wrong place. The header should be immediately prior to *Barukh she-*

¹⁵ ודע כי התפילה עד אחר שמ"ע נחלקה לד' חלוקות הראשונה עד ברוך שאמר והשניה עד יוצר אור והם פסוקי דזמרה והשלישית מיוצר אור עד גאל ישראל והרביעית היא שמ"ע (ערוך השלחן א"ח נו:ג). וטעם אמירת פסוקים אלו דמזמור שיר חנוכה הבית... לפיכך הקדימו מקודם מזמור זה שבו נגלה צדקתו ולכן לא הכניסוהו בתוך פסוקי דזמרה (נו:ד).

¹⁶ In *Siddur Rav Amram Gaon* (Baltimore: Ner Yisrael; Jerusalem: Mekhon Yerushalayim, 2010) in a discussion of whether there is a justification to recite *Kaddish* before **and** after *Mizmor Shir Hanukat ha-Bayit* the editor writes, ושמעתי מכמה ת"ח מישוב הישן שבירושלים, שבבית הכנסת בחצר של ר' ישעיה ברדקי... בעיר עתיקה ובבב"כ של בתי ברודי... ובתי ניטן, ובכל בתי כנסת הפרושים שבירושלים מקדמת דנא, ובבב"כ של בתי ברודי לומר קדיש רק פעם אחת, והיא אחר מזמור שיר חנוכה (דף 118). On p. 121 the editor summarizes, לנהגים... לנהגים, בנוסח אשכנז להוסיף מזמור שיר חנוכה הבית לפני ברוך שאמר יש חילוקי דעות (או חילוקי מנהגים) אם לאמרו לפני מזמור שיר או לאחרי. מתוך המשנה ברורה נראה לכאורה לומר רק אחרי מזמור שיר חנוכה... בבדיקת הרבה מאד סדורים ומחזורים לא מצאנו לפני שנת תרי"ח הנהג לומר שני קדישים לפני ואחרי מזמור שיר חנוכה. וגם באותה התקופה ואח"כ יש הוכחות שהרבה קהלות שלא נהגו כן.

¹⁷ שליה ציבור אומר קדיש לעולם קודם כל תפלה ולאחר כל תפלה. (משנה תורה, ספר אהבה, סדר תפילות כל השנה, סוף נוסח ברכות התפלה וסידורן).

סדור יצחק יאיר השלם -- אשכנז

*Amar*¹⁸ Placing the header before *Mizmor Shir Hanukat ha-Bayit* (as shown above) gives the erroneous impression that this *Kaddish* is imbedded within *Pesukei de-Zimrah*—which it clearly is not.¹⁹

In *Nusah Sefarad* there is no *Kaddish* separating the first two units of *davening*. Why is this? We do not know, but we do know that while *Nusah Ashkenaz* has a regular *Kaddish* at this point, *Nusah Sefarad* has a *Virtual Kaddish* (see below) although not a fully triple one:

¹⁸ אומרים ב"ש קודם פסוקי דזמרה וישתבה לאחריהם (ש"ע א"ח נא:א).

¹⁹ ArtScroll is inconsistent in their placement of the *Pesukei de-Zimrah* header. For example, in their *Asbkenaz* (1996) and in their *סידור שלמה השלם* (1987) they place it immediately preceding *ברוך שאמר*. However, in *הודו לה' קראו* (1992) they place it before *מזמור שיר חנכת הבית* and in their *יצחק יאיר* (1993) they place it before *מזמור שיר חנכת הבית*.

See *Rav Schwab on Prayer*, p. 132 for the reason that some recite *הודו* before *ברוך* (i.e., preceding *דזמרה*, as in *Nusah Sefarad*) and why some recite it after *ברוך שאמר* (i.e., within *דזמרה*, as in *Nusah Ashkenaz*). In any case, *פסוקי דזמרה* begins with *שומר* and ends with *שתבה*. See also R. David Cohen, *Otzar Ha'Tefillah* (New York: Talmudic Encyclopedia Publication, 2012) p. 5, *D"H Seder ha-Mizmorim* and related footnotes, for various reasons that *Nusah Sefarad* and *Nusah Ashkenaz* place certain *mizmorim* before or after *Barukh she-Amar*.

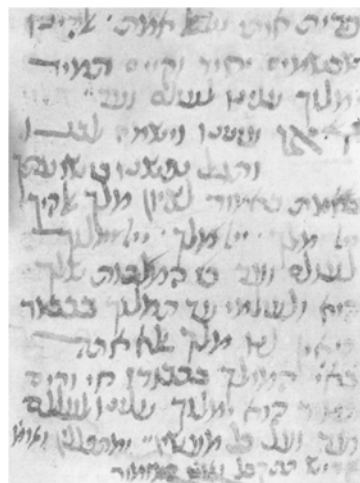
The Ideals of <i>Kaddish</i>	<i>Virtual Kaddish</i> (Bolded Text)
God's reign endures forever	ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד
God's reign endures forever	ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד ²⁰
Everyone will accept God's reign	והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד
	הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך
God's reign endures forever	ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם
Everyone will accept God's reign	ואמר כל העם אמן הללויה כל הנשמה תהלל יה הללויה

Virtual Kaddish in *Nusah Sephard* appears to be playing here the same role that the regular *Kaddish* does in *Nusah Ashkenaz*.

Is *Virtual Kaddish* an earlier less-developed version of *Kaddish*?

Is *Virtual Kaddish* an older less-developed version of *Kaddish* that was inserted into our daily prayers even earlier in time than *Kaddish*? It is beyond the scope of this paper to answer this question definitively. There is, however, an indicator that this might be so. Genizah fragment *New York, JTS: ENA 2206.1* (see below) contains the *Ma'ariv* prayer.

פדית אותי יי אל אמת. אלהינו
שבשמים יחיד וקיים תמיד
ימלוך עלינו לעולם ועד:
יראו עינינו וישמח לבנו
ותגל נפשנו בישועתיך
באמת באמור לציון מלך אלהיך
יי מלך. יי מלך. יי ימלוך
לעולם ועד כי המלכות שלך
היא ולעלמי עד תמלוך בכבוד
כי אין לנו מלך אלא אתה
ב'א'י' המולך בכבודו חי וקיים
תמיד הוא ימלוך עלינו לעולם
ועד ועל כל מעשיו: ומתפללין ואומ'
קדיש תקבל ואומ' המזמור

New York, JTS: ENA 2206.1 (from the *Friedberg Genizah*)

²⁰ ונוהגים עכשיו לומר בכל יום ה' מלך ה' מלך וכו' פעמים בעמידה (ב"י טור א"ה נ' ד"ה ונוהגים)

As shown earlier, the text of *Yir'u Eineinu* contains a triple *Virtual Kaddish*. The instructions following this prayer read, ומתפללין ואומ' קדיש, ותקבל ואומ' המזמור, “we pray [*Shemoneh Esreh*], and say *Kaddish Titkabel*, and say the *mizmor*.”²¹ It omits the requirement to say *Kaddish* prior to the *Shemoneh Esreh* of *Ma'ariv*.²² Did *Virtual Kaddish* at that time and place assume the role of a *Kaddish* to delineate two units of prayer? We cannot know for sure. Further research utilizing ancient manuscripts of our *siddur*—from the Genizah and elsewhere—is sure to shed more light on the development of both *Kaddish* and *Virtual Kaddish*.

Conclusion

As shown above, there are three places in our daily prayers that contain a tripling²³ of the *Kaddish* ideals, what we call a *Virtual Kaddish*. These ideals, common to both *Kaddish* and *Virtual Kaddish*, are central to our religious beliefs, as they are to our Rosh Hashanah and Yom Kippur *tefillot*.²⁴ While *Virtual Kaddish* may be an earlier less-developed form of *Kaddish*, both *Kaddish* and *Virtual Kaddish* appear to share a common purpose—to delineate two units of prayer.

What might be a halakhic term for *Virtual Kaddish*? As discussed above, there are three items that are classically classified as a *Davar she-be-Kedushah* and require a *minyan* when recited: *Kaddish*, *Barakhu* and *Kedushah*. The *Kedushah* within *Yotzer Ohr* (*Kedusha de-Yeshiva*) and within *Ashrei u-Va le-Tzion* (*Kedushah de-Sidra*), however, do not require a *minyan* when recited because they are not set up as a call to the congregation.²⁵ *Virtual Kaddish* too is similarly not set up as a call to the congregation. Perhaps “*Kaddish de-Sidra*” is an appropriate term for what until now was referred to herein as *Virtual Kaddish*.

²¹ By contrast *Cambridge, CUL: Or.1080 10.2* instructs, before *Shemoneh Esreh* of *Ma'ariv*, ואומ' קדיש ומתפללים שמונה עשרה ברכות ואחר אומ' קדיש ותקבל צלותהון ואומ' קדיש יהא שלמה רבא ועלינו לשבח שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו' ואומ' קדיש יהא שלמה רבא ועלינו לשבח.

²² *London, British Library: OR 5557Z.13* likewise contains, at the end of *Pesukei De-Zimrah*, somewhat of a *Virtual Kaddish* without a regular *Kaddish*.

²³ Perhaps this tripling of the ideals of *Kaddish* parallels the three times the word קדש appears in Ezekiel 39:7 and perhaps it was also meant to parallel the triple קדוש קדוש קדוש of Isaiah 6:3.

²⁴ We refer specifically to: ... ובכן תן פחדך ה' אלהינו על כל מעשיך. ... לדור ודור המליכו לאל. ... ובכן צדיקים... ותמלוך אתה הוא ה' אלהינו מהרה לבדך עך כל מעשיך וימליך מלכותיה, וכי הא דמצליגין בברכת קדושת השם לראש השנה ויום הכפורים כי תעביר וגו' ותמלוך אתה וגו' (עיון תפלה, סדור אוצר התפלות, דף ר"ח).

²⁵ According to RM²A.